

Compania negustorilor greci din Sibiu (1453-1859) – analiză pragmatică a textului epistolar

Loredana Dascăl

«[...] διὰ τὰ μανθάνης ὅμως πρέπει νά
ἔχης προσοχήν, ἐπιμέλειαν, καὶ
περιέργειαν εἰς τὰς γραφάς διαφόρων
ἀνθρώπων... »
«[...] τὰ γράματαῦνε τὴν
προκοπίνσου...»²²

Cu aceste cuvinte îl îndeamnă pe Sterie Gica tatăl său, Costa, să utilizeze drept îndrumar al formării sale intelectuale și lingvistice un caiet cu scrisori – probabil ale unor oameni de seamă sau autori – selectate și copiate datorită tocmai rolului lor paradigmatic pentru fapte de viață, stări și atitudini sufletești și morale, pentru reacții în fața evenimentelor și forme de exprimare a confesiunii umane. La rândul lor, ceilalți membri ai familiei (în special sora, Haido C. Gica) îl încurajează pe tânărul aflat la studii să scrie ori de câte ori are ocazia, pentru a exersa și a dizolva distanțele și dorul înstrăinării.

Dacă valorile genului epistolar sunt aici strict didactice și afective, trecerea în lumea zgomotoasă, mercantilă, interesată, precaută, grăbită și codificată a corespondenței negustorilor greci din Transilvania oferă filologiei ample perspective asupra analizei textului prin prisma **pragmaticii**, un teren al lingvisticii care investighează influența factorilor contextuali asupra semnificației enunțurilor. Mai apropiată de psihologie și de sociologie decât de logică și de lingvistică, **pragmatica** studiază limba ca activitate practică, cu mărcile vorbirii fiecărui individ și ale fiecărei comunități, abordând felul în care decurge procesul comunicării interumane, în general, și felul în care circumstanțele concrete ale actului comunicativ își pun amprenta asupra structurii acestuia. **Pragmatica** admite că, în anumite condiții, un enunț exprimă mai mult sau chiar altceva decât sensul lui literal sau decât același enunț, în funcție de ansamblul complex de fenomene psihologice și sociale implicate. Rezultatul este că limba este utilizată într-un mod special și lansează situații inexplicabile prin regulile gramaticii. Deși câmpul larg de desfășurare a materialului faptic al pragmaticii este comunicarea orală, condiția de oralitate a corespondenței din fondul “Compania negustorilor greci din Sibiu” fiind pe deplin întrunită, ancheta

* “[...] ca să înveți însă trebuie să ai atenție, preocupare și curiozitate față de scrisorile diverșilor oameni” (A.N.I.C., Fond Sterie C. Gica (1798-1832), I/11).

** “[...] scrisorile sunt câștigul tău” (ibidem, I/21).

lingvistică întreprinsă grupează situațiile schematice ale scrisorii și tipurile de enunțuri prin care “vorbitorul”-emițător fie urmărește să orienteze gândirea și reacția “interlocutorului” său, fie sugerează trăiri și intenții fără a le dezvălui explicit.

Neglijând de această dată **formula de adresare**, a cărei analiză necesită un studiu aparte – datorită varietății calităților, titlurilor, atributelor și epitetelor, uneori a alegoriilor și abrevierilor prin care este desemnat destinatarul –, aplicăm metodele de lucru ale pragmaticii asupra primei structuri din schema de compoziție a scrisorii: **introducerea**. În aceeași măsură ca și în încheiere, aici se concentrează strategii ale politeții, cu rol în menținerea și ameliorarea continuă a relațiilor dintre indivizi. Gama de nuanțe **pozitive** ale politeții este dată de atitudinea de familiaritate, dusă până la afirmarea, chiar exagerarea bucuriei de a iniția sau relua comunicarea, de a deține informații privind starea generală bună sau succesele destinatarului-receptor. Sensul suprapus acestui tip de afirmații vizează transmiterea admirației, a simpatiei, a aprobării și, totodată, anticiparea din start a rezultatelor favorabile ale actului comunicativ în curs.

Luând în considerare faptul că, în genul epistolar, discursul scris presupune “dialogarea” cu destinatarul și înzestrarea acestuia cu un anumit tip de competență comunicativă, fiecare aserțiune reprezintă un răspuns la o întrebare implicită. Dacă una dintre normele oralității prevede co-prezența protagoniștilor și, automat, concomitența emiterii și a receptării, corespondența obligă la un decalaj – minim, în cazul fondului “Compania negustorilor greci din Sibiu”, unde fluxul activităților impune o continuă sau frecventă actualizare și informare prin scrisori a membrilor “rețelei”. Pentru că același expeditor direcționează dispoziții către cât mai mulți destinatari și, în plus, ca o strategie de persuasiune, cea mai mare parte a epistolelor debutează cu **recapitularea și confirmarea ultimei scrisori primite sau trimise**. Astfel, formulări de deschidere de genul: “*Ἀναφέρω την ἡστερηνην μου [...] και ἀποκρήνομαι εἰς 2 τιμιάν σας [...]*”¹; “*Ἡ προλαβοῦσάμου ἐστάθη τῆ 19 τρέχ<οντος> καθ’ ἐπὶ σὰς εἰδοποι<ησα> [...]*”²; “*Σὰς βεβαιῶ την ἐσχάτην μου [...] ἐν ἧ σας περίκλεισα [...]*”³; “*Μετὰ τὴν βεβαιῶσιν τῆς [...] ὑστερινῆς μας [...] σὰς ἰδοποιούμεν [...]*”⁴ fac o directă punere în temă a receptorului și trecerea exactă la argument. Mai evazive și expeditivă sunt introducerile recapitulative după șablonul: “[...] *δι’ ἧς σὰς ἐγράψαμεν ὅσα ὁ καιρ<ός> ἐκάλει*”⁵; “*μὲ τὴν παρελθούσαν πῶσταν σὰς ἐγράψαμεν τὰ ἀναγκαῖα*”⁶; “[...] *δι’ ἧς σὰς ἐγράψαμεν τὰ χρεῖα [...]*”⁷; “*Χθές εἰς τὸ Γράμμα τοῦ κύρ Στάνου τῶ*

¹ “Menționez ultima mea [scrisoare] [...] și răspund la cele 2 [scrisori] ale dumneavoastră” (A.N.I.C., Fond Compania negustorilor greci din Sibiu, I/43).

² “[Scrisoarea] mea anterioară a fost pe 19 [luna] curență, prin care v-am înștiințat” (ibidem, II/121).

³ “Vă adevăresc ultima mea [scrisoare] [...] în care v-am inclus [...]” (ibidem, II/127).

⁴ “După adevărea ultima noastră [scrisori] [...] vă înștiințăm [...]” (ibidem, II/32).

⁵ “[...] în care vă scriam cele pe care momentul le cerea” (ibidem, II/358).

⁶ “cu poșta trecută v-am scris cele necesare” (ibidem, II/360).

⁷ “[...] în care vă scriam cele trebuitoare [...]” (ibidem, II/365).

*ἔγραψα τὰ δέοντα*⁸. Referindu-se la scrisoarea primită din partea actualului destinatar, negustorul se rezumă, cel mai adesea, la mențiunea specifică unei confirmări de primire, uneori, însă, își exprimă acordul fără rezerve: “de acord cu ultima scrisoare”⁹, “de acord, nu mai reluăm”¹⁰, “de acord, nu mai discutăm”¹¹, sau, pentru evitarea eventualului dezacord, apelează la formule de pseudo-acord: “[...] *καί εἰς τὰ σύμφωνα δὲν ἐπαναλαμβάνω, ἀλλ’ Ἰδοποιεῖσθε, ὅτι [...]*”¹².

Alteori, expeditorul își organizează răspunsul recapitulând punctual scrisoarea actualului destinatar și lansându-și, în replică, interogațiile, comentariile și dispozițiile: “[...] *εἶδαμεν ὅπου [...] νὰ μᾶς εἰδοποιήσεται μὲ τὶ λόγον εἶναι αὐτά, εἶδαμεν ὅπου [...] εἶναι σωστά, εἶδαμεν ὅπου [...] παρασταθῆτε καὶ γράφεται νὰ [...]*”¹³.

Modele laconice de preluare a rolului de emițător sunt: “*ἀποκρινόμενοι [...] τὴν φανερώνομαι [...] ὅτι [...]*”¹⁴, “*Ἀποκρίνωμαι εἰς τημίαν της [...] ὅπου ελαβον*”¹⁵.

În climaxul enunțurilor entuziaste proprii strategiilor persuasive, la polul opus introducerilor aride, telegrafice, se află cele care afirmă **bucuria**. Confesiunea “m-am bucurat la culme pentru buna dumneavoastră sănătate, mult dorită de noi” o face N. I. Ambrozi de la Craiova, când își exprimă către Hagi Constantin Pop speranța că o partidă de patruzeci și doi de saci cu lână a ajuns la lazaret și, rugându-l să fie încărcăți pentru Pesta și Viena, transmite și o serie întreagă de instrucțiuni: “[...] *ἄκρας ἐχάρην δια το αἰσιον της αγαθης μοι εἰγειας σας*”¹⁶.

Paharnicul Anastasie de la Brașov, scriind proestosului de la Sibiu, Chiriță Ianni Cincu, îi arată că i-a primit cu bucurie scrisoarea și că s-a bucurat de buna lui sănătate, după care îi mulțumește îndatorat pentru serviciile referitoare la averea cumnatei Argintioanca: “*φιλικόν γράμμα τῆς τιμιότητός τῆς ἔλαβον περιχαρῶς, καὶ ἐχάρην ἐπὶ τῆ εὐκτῆ μοι ὑγείᾳ της λί<αν>*”¹⁷.

⁸ “Ieri în scrisoarea domnului Stan i-am scris cele necesare” (ibidem, III/49).

⁹ “[...] *καί εἰς τὰ σύμφωνα [...]*” (ibidem, II/234).

¹⁰ “[...] *καί εἰς τὰ σύμφωνα, δὲν ἐπαναλογοῦμεν*”.

¹¹ “[...] *εἰς τὰ σὺνφωνα δὲν περι το λογοῦμεν*” (ibidem, II/331).

¹² “[...] de acord, nu mai reiau, însă luați la cunoștință că [...]” (ibidem, II/235).

¹³ “[...] am văzut că [...], să ne înștiințați cu ce rost sunt acestea, am văzut că [...], este corect, am văzut că [...], prezentați și scrieți să [...]” (ibidem, II/333).

¹⁴ “răspunzând [...] vă anunț [...] că [...]” (ibidem, II/1).

¹⁵ “Răspund scrisorii dumneavoastră [...] pe care am primit-o” (ibidem, II/259); semnalăm că sintagma întregită este “*τημία γραφή*” (“cinstita/onorata scrisoare”), redusă pretutindeni prin elipsa determinantului, astfel încât, deoarece determinantul nu satisface întru totul valențele politeției, ne este convenabilă traducerea determinantului prin determinat.

¹⁶ “[...] m-am bucurat enorm pentru buna dumneavoastră sănătate, favorabilă pentru mine [...]” (ibidem, I/44).

¹⁷ “am primit bucuros amicala scrisoare a domniei voastre și m-am bucurat mult pentru sănătatea dumneavoastră dorită de mine” (ibidem, III/8).

Toma Anastasiu Altângi de la Constantinopol confirmă¹⁸ firmei Manicati Safranu Fiii și Asociația primirea scrisorii, “bucurându-se peste măsură” pentru buna lor sănătate, însă își modifică aproape dramatic tonul și buna dispoziție, recapitulând îndurerat anunțul acestora privitor la faptul că nu i-au schimbat florinii și oferind pe larg, cu încordare, indicații în legătură cu polițele și soarta banilor. Trecerea rapidă de la “*ὑπερεχάρημεν*”¹⁹ la “*καὶ ἴδομεν μέ λύπην μας*”²⁰ are tocmai rolul de a mima dezamăgirea persoanei care anticipase o rezolvare favorabilă, în schimb i s-au pricinuit deservicii; exprimarea insistentă a supărării, ca și invocarea divinității și utilizarea formulărilor dubitative pe parcursul scrisorii induc, în realitate, responsabilizarea destinatarului-receptor și o modalitate de presiune pentru remedierea situației dezavantajoase. Astfel, contextul scrisorii descrie această bucurie drept formală, iar intenția expeditorului-emițător nu face decât să o înscrie în structura tipică a compoziției.

O altă funcție îndeplinește exagerarea bucuriei, corelată cu **mulțumiri** pentru urările și recomandările din “*εὐγενικόν μοι αὐτῆς γράμμα*”²¹, pentru preocuparea “*κατὰ δύναμιν*”²² și pentru bunăvoința făgăduită. În plus, Steriu Anastasiu își prezintă aici entuziast disponibilitatea nelimitată pentru servicii, rugând chiar să i se poruncească susținut și dezvăluindu-și atitudinea prietenoasă. De fapt, emițătorul subsumează acestui discurs euforic obiectivul consolidării relațiilor negustorești, în vederea propriilor solicitări ulterioare. În același timp, în contrast cu prima și cea mai amplă parte a scrisorii, spațiul restrâns acordat argumentului scrisorii, în final (trimiterea paftalelor cerute), precum și scuza “*πλὴν μὴν εὐκαιρῶντας*”²³, referitoare la întocmirea scrisorii, justificând întârzierea cu o zi a îndeplinirii solicitării destinatarului-receptor, denotă disconfortul expeditorului, cauzat de lipsa sa de promptitudine.

O optică asemănătoare asupra textului acceptă scrisoarea lui N. I. Ambrozi: acesta răspunde “*εὐχαρίστως*”²⁴ distinselor scrisori ale lui Hagi Constantin Pop, pentru a cărui sănătate mult dorită s-a bucurat. Trecând la argument, mărturisește că perechea de murgi negri este frumoasă, însă foarte scumpă, așa că roagă să îi procure omul lui, Minovici, o pereche de murgi puțin mai ieftină, cu care să impresioneze, deoarece o va dăruia unui jockey pentru procesul unei moșii. Jena declinării unei oferte este cauza excesului de detalii; pe de altă parte, presiunea – care provine dintr-una de ordin juridic – și teama de refuz îl determină pe emițător să insiste într-o notă

¹⁸ Ibidem, II/380.

¹⁹ “ne-am bucurat peste măsură”.

²⁰ “și am văzut cu durerea noastră”.

²¹ “scrisoarea dumneavoastră binevoitoare mie” (ibidem, III/134i).

²² “din răspuțeri”.

²³ “însă neavând timp”.

²⁴ “bucuros/cu plăcere”; termenul este un derivat din familia de cuvinte a verbului “*εὐχαριστῶ*” (a mulțumi), la rândul lui un compus al cuvântului primar “*χαρίζω*” cu particula inseparabilă cultă “*εὐ*”.

accentuat subiectivă, ce merge până la “*μὴν πιραζεσθε καὶ περικαλῶ μᾶς σηκχωρνατε εἰς αὐτὴν τὴν ενωχλισην*”²⁵ și până la o elaborată formulă de încheiere, unde recurge la afectiunea destinatarului-receptor și la propria poziție inferioară (“*δουλικωτατος μενω δουλος*”²⁶).

Cu mulțumiri pentru urări își începe scrisoarea²⁷ vătaful Anastasie atunci când îl anunță pe Hagi Constantin Pop că, deși se înțeleseseră anterior pentru plata unor capitaluri, ca să nu se necăjească și prietenul, Panaioti Spahi, acum are de plătit și dobânda acestor groși și apoi de trimis adeverința lichidată. Prin urmare, debutul politicos servește drept amortizare a solicitării ce încalcă o convenție anterioară.

Demersul de identificare a normelor de redactare aduce observația că **politețea pozitivă**, familiară, impune emițătorilor și receptorilor atribuirea de valori morale și afective scrisorilor, atunci când se referă la cele primite, care pot fi “distinse”, “cinstite”, “preacinstite”, “frățești”, “amabile”, “mult dorite”, “umile”. Uneori, “autorii” își demască în introducere intenția de a respecta normele de redactare, corespunzătoare celor orale (schimbul de saluturi), pentru ca imediat să treacă la comunicarea chestiunilor practice. Astfel, Elias Alcalay și Asociația adresează Manicaților “*ταπεινάς [...] προσκυνήσεις καὶ φιλικούς ἀσπασμούς*”²⁸, “după obicei”, “cum trebuie” (“*ὡς εἰκόσ*”). Într-un caz aparte, trimiterea la această uzanță se face în încheiere: “*προσκυνόντας σας ὡς εἰκόσ*”²⁹.

Există însă și situații în care emițătorul renunță voit la stereotipiile epistolare, pentru a-și exprima încă din primul rând **nemulțumirea** provocată la lectura scrisorii primite. Toma Anastasiu Altângi scrie firmei Manicati Safranu Fiii și Asociația: “*ἴδομεν μέ λύπηνας νά μᾶς γράφητε πολλά ἐναντία διὰ τὰς μονέδας, καὶ πλέον δὲν μένει ἄλλη ἐλπίς, παρά ἡ εἰληκρινία σας, καὶ προθυμία σας, εἰς αὐτό ἐπεριδόμεθα, καὶ ἄμποτες νά μας χαροποιήσητε ὀγλήγωρα μέ κάμμι<αν> ἀποστολήν αὐτῶν [...] διὰ νά μὴν στέκωνται τόσα ἄσπρα νεκρά αὐτοῦ*”³⁰. Este remarcabil aici saltul insidios de la propria stare afectivă la calitățile morale indubitabile ale receptorului, manevră menită să coaguleze posibilitățile de rezolvare favorabilă în însușirile și efortul destinatarului-receptor. De asemenea, fără alt protocol, același personaj comunică ulterior: “*καὶ ἴδομεν μέ λύπηνας νά μὴν μᾶς ἐκάμετε κάμμι<αν> ἀλλαγὴν μονέδων,*

²⁵ “nu vă supărați și rog iertați-ne pentru acest deranj” (ibidem, I/39).

²⁶ “rămân preaslugarnic slujitor”; procedeul stilistic al **derivației** sau **paronomazei** (repetarea aceluiași cuvânt după ce i s-a operat o modificare morfologică) accentuează ideea enunțată.

²⁷ Ibidem, III/102.

²⁸ “saluturi umile și îmbrățișări amicale” (ibidem, II/11; II/13).

²⁹ “salutându-vă după obicei” (ibidem, II/33).

³⁰ “am văzut cu durere că ne scrieți multe necazuri despre monede și nu mai rămâne altă speranță, decât sinceritatea dumneavoastră și bunăvoința dumneavoastră, de asta ne-am încredințat și de-ar da Domnul să ne bucurați repede cu expedierea lor [...] ca să nu zacă atâția bani morți acolo.” (ibidem, II/377).

μάλλιστα διά φλωριά παντελώς δέν μᾶς ἀναφέρετε³¹. În subsidiar, interpelarea morală și sancționarea lipsei de eficiență sunt atenuate prin exprimarea durerii – reacția normală ar fi fost aceea de nervozitate, frustrare – și, în plus, prin indicarea abilă a unui alt motiv de tristețe, mai copleșitor, pentru a evita astfel culpabilizarea exclusivă a destinatarului: “περισσότερον ὁμως μ<ας> ἐλύπησεν νά βλέπωμεν νά μᾶς γράφη ὁ φίλος μας ἀπό θιένν<αν> [...]”³² și pentru a lăsa, în încheiere, un loc convenit reluării solicitării, într-un mod permisiv și conciliant: “πλήν ἄμποτες νά μᾶς ἐχαροποιήσετε μέ κάμμιάν ἀλλαγὴν φλωρί<ων> δι’ ὅλα τὰ ἄσπραμας, ἢ μονέδων, προσπαθῶντες τό πρός συμφέρονμας³³. Din seria extrem de variată a formulelor de politețe introductive fac parte și cele intrate în ierarhia **politeții negative** – care se manifestă prin atitudine deferentă, rezervată, prin diminuarea propriei personalități, simultan cu exagerarea valorii celuilalt. Într-un astfel de registru se exprimă N. Alexiu; a cărui “δουλικόν <γράμμα>”³⁴ este adresată “πρός τόν τιμιώτατον, χρησιμώτατον κύριον”³⁵ Hagi Constantin Pop, cu un “salut umil”; în mod paradoxal, cuprinsul nu include nicio cerere, ci doar expunerea exactă și obiectivă a acțiunilor îndeplinite “κατά τό ὄρδινων τῆς τιμιώτησας”³⁶. Elias Alcalay și Asociația procedează la fel cu Manicații când își concep³⁷ expunerea ca un instructaj rece: “Μέ τὴν ταπεινώσῃν μου σᾶς προσκινῶ, καί ἐρχῶμαι διὰ νά σᾶς φανερώσο, ὅτι [...]”³⁸. Descifrarea atitudinii rezervate vine în final, când pomenesc de butoiul cu blană trimis de la Viena în urmă cu două luni, despre care “ἕως τὴν σημερινόν δέν ἔχω κάμμιάν ἀπόκρισησας, διὰ τὰ ὁποῖα ἐγὼ αὐρίον μῆσεύω ἀπό ἐδώ διὰ πῶσταν, καί παρακαλλῶ σας θέλεται μοι φάνερωση διὰ ἔκει εἰς πλάτος τὰ πάντα”³⁹. Faptul că tonul are aici nuanța frustrării este evident și din analiza scrisorilor imediat⁴⁰ anterioare sau ulterioare acesteia, în care, deși au același destinatar, pulsează spontaneitatea și implicarea personală.

³¹ “și am văzut cu durere că nu ne-ați făcut niciun schimb al monedelor, mai ales despre florini deloc nu ne pomeniți” (ibidem, II/379).

³² “însă mai mult ne-a întristat să vedem că ne scrie prietenul nostru de la Viena [...]” (ibidem, II/379).

³³ “însă de-ar da Domnul să ne bucurați cu vreun schimb al florinilor de toți banii noștri, sau al monedelor, străduindu-vă pentru profitul nostru” (ibidem, II/379).

³⁴ “umilă scrisoare” (ibidem, II/117a).

³⁵ “cătore preacinstiuit, preaserviabilul domn”.

³⁶ “conform ordinului domniei voastre”.

³⁷ Subiectul multiplu, prezent și în semnătură, obligă la acordul verbului prin plural, însă cel mai frecvent scrisoarea este redactată de către negustorul care dă nume firmei.

³⁸ “Cu plecăciunea mea vă salut și vin să vă anunț că [...]” (ibidem, II/17).

³⁹ “până în ziua de azi nu am niciun răspuns de-al dumneavoastră, pentru care eu mâine pornesc de aici la poștă și vă rog, îmi veți prezenta de acolo toate pe larg”.

⁴⁰ Negustorii scriau, cel mai adesea, zilnic – chiar de câteva ori pe zi, sau la intervale de două-trei zile.

Succesiunea rapidă a demersurilor comerciale, criza de timp, întorsăturile de situații, imperativul promptitudinii și al eficienței exercită o presiune copleșitoare pe latura practică a desfășurării evenimentelor, astfel încât răgazul scrisului devine autorestricționat. În acest sens funcționează sintagmele de deschidere precum “[...] *σας δηλοποιούμεν μόνον, ὅτι [...]*”⁴¹, sau cele cu încărcătură stilistică, grație construcției negative din propoziția regentă și circumstanțialei de excepție – excepție de la regula stabilită anterior –, introduse fie prin conjuncțiile sau locuțiunile conjuncționale cu valoare restrictivă *εἰμὴ νῶ/ὅτι, πλήν/πλήν ὅτι* (“decât să/că”): “[...] *δὲν ἔχωμεν τη προς ἀπόκρισην ἡμοῖ νὰ σας εἰπόμεν ὅτι [...]* [s. n.]”⁴², “[...] *εἰς <ἄλ>λο δὲν εἶναι εἰμὴ μόνον νὰ ἀναφέρομαι [...]* [s. n.]”⁴³, “*Τὸ αἰτιόν μοι εἰς ἄλλο δὲν εἶναι πλήν [...]* ἔστω εἰς ἡδυσίῳν τῆς ὅτι [...] [s. n.]”⁴⁴, “*Τὸ ἐτιόν μ<ο>ἰ εἰς ἄλο δὲν εἶνε πλήν [...]* [s. n.]”⁴⁵, “*Τὸ ἐτιόν μ<ο>ἰ ἦς ἀλὸ δὲν ἦνε πλήν σας διλοπιο ὅτι [...]* [s. n.]”⁴⁶, fie prin conjuncția adversativă *ἀλλά* (“dar”): “[...] *δεν ἔχω τί πρὸς ἀπάντησιν, ἀλλὰ σας ἐγκλείω [...]* [s. n.]”⁴⁷, “[...] *δεν ἔχω τί πρὸς ἀπάντησιν, ἀλλὰ σας εἶδοποιῶ, ὅτι [...]* [s. n.]”⁴⁸; este vorba despre un anumit tip de “tăcere a autorului”, *praeteritio* (omisiune, *praeterire*, lat. = a lăsa deoparte, a nu face caz), când declară că nu vorbește despre ceva, dar, vorbind în acest mod, atrage atenția asupra mesajului său. Emițătorul mimează lipsa de informații pentru ca, prin opunerea unei singure sesizări, care de regulă conține reluarea “în ecou” a verbului *declarandi*, să capteze și să semnaleze tocmai importanța aceluși “unic” argument al scrisorii. De asemenea, de mare efect sunt exprimările preventive, asimilabile *litotei* de politețe sau diplomație, ca variațiune a *metalepsei* (schimbare, permutare de sens) eufemistice (echivalentul fiind “vă scriu puțin/pe scurt”): “[...] *δεν μακρολογουμαι [...]*”⁴⁹, “[...] *εἰς πλάτος δὲν σας ποληγράφω*”⁵⁰ și elevata așezare sintactico-semantică: “<εἰς> *Τὸ παρόν μου εἰς μάκρον δὲν σας πολεγράφω παρεξ̄ πρότον ἐρχομαι νὰ ἐρευνεῖσω διὰ καλεῖν σας ὑγεῖαν – δεύτερον νὰ σας ὑδοπήσω ὅτι [...]*”⁵¹, unde emițătorul atinge din

⁴¹ “[...] vă înștiințăm doar că [...]” (ibidem, II/33).

⁴² „[...] nu avem nimic drept răspuns *decât să* vă spunem că [...]” (ibidem, II/10).

⁴³ „[scrisoarea] nu este pentru altceva, *decât* doar *ca să* vă menționez [...]” (ibidem, II/18).

⁴⁴ “Motivul [scrisorii] nu-mi este pentru altceva *decât ca să* aveți de știre (veste) că [...]” (ibidem, II/100).

⁴⁵ “Motivul [scrisorii] nu-mi este pentru altceva *decât* [...]” (ibidem, II/91; de semnalat aici, ca procedeu specific oralității, omisiunea continuării “[...] *εστο εἰς εἰδυσίῳν σας οτι*” (“să aveți cunoștință că”, “să aveți de știre că”) care la același expeditor apare ulterior – ibidem, II/95, II/96).

⁴⁶ “Motivul [scrisorii] mele nu-mi este pentru altceva *decât <ca> să* vă înștiințez că [...]” (ibidem, II/103, II/104).

⁴⁷ “[...] nu am nimic drept răspuns, *dar* vă includ [...]” (ibidem, II/132).

⁴⁸ “[...] nu am nimic drept răspuns, *dar* vă înștiințez că [...]” (ibidem, II/151).

⁴⁹ “[...] nu mă lungesc cu vorba [...]” (ibidem, II/34).

⁵⁰ “pe larg nu vă scriu mult” (ibidem, III/134b).

⁵¹ “<în> prezentul meu <înscris> pe larg nu vă scriu mult, în afară că vreau mai întâi să întreb de buna dumneavoastră sănătate – în al doilea rând să vă înștiințez că [...]” (ibidem, I/101).

mers protocolul, aparent interesat în primul rând de sănătatea destinatarului-receptor, apoi trece în mod organizat la motivul expunerii. Astfel de structurare punctuală a scrisorii, axată pe corespondența *πρώτον – δεύτερον*, este o prelungire a caracterului practic și disciplinat al tagmei negustorilor și apare sporadic în corespondență⁵².

Nivelul de maximă sinceritate și, totodată, de oralitate – renunțând la mărcile complicate ale politeții, emițătorul apelează direct la conversație, ca reflex al unui comportament strategic, destinat să ofere receptorului posibilități optime de decodificare și să favorizeze obținerea rezultatului țintit – se atinge prin utilizarea adresării introductive cu apelativul protetic indeclinabil “*κυρ*” (formă împietrită substituentă pentru “*κύριος*”), urmat de prenumele destinatarului și de expunerea explicită și concisă a argumentului. Ca atare, după ce salută “*ἀδελφικῶς*”⁵³, Anica Anghel își începe scrisoarea către Iosif Manicati Safranu Fiii și Nepoții cu “*Κύρ Τωσηφ*”⁵⁴, rugându-l să recomande prietenilor pe un om de-al ei, novice, care va merge la Viena și Pesta. La fel, Steriu Anastasiu își face aproape o regulă din a declanșa actul de comunicare cu Andrei Gheorghiu Hagi Constantin Pop prin frustul “*Κύρ Ἀνδρέη*”⁵⁵, urmat de o succesiune logică și clară a informațiilor, astfel încât formula evocă imaginea a doi interlocutori care se retrag pentru o discuție particulară referitoare la propriile interese.

Ca universalii ale comportamentului comunicativ, fenomenele politeții vădesc, într-un mod mai mult sau mai puțin autentic, preocuparea permanentă de a ține seama de celălalt și, totodată, asumarea sentimentului unei responsabilități pe tot parcursul interacțiunii verbale. O particularitate a scrisorilor din fondul “Compania negustorilor greci din Sibiu” – în sfera **politeții pozitive** – este dată de exprimarea atitudinilor legate de **starea de sănătate**, văzută ca un pretext sau doar o modalitate de a iniția dialogul. Într-o comunicare schematizată pe un cadru interacțional al conversației de tipul:

cerere – motivare – contracarare refuz

ofertă – satisfacere

\ respingere – reofertare,

prin urmare, într-un discurs integral materialist, pus în termenii strict comerciali **bani și mărfuri**, pot părea atipice efuziunile specifice corespondenței personale. Cât despre caracterul oficial al acestor scrisori, el este indicat de faptul că evidența lor și a datelor vehiculate se ținea în registre-copiere, ceea ce denotă simț și organizare ale “managementului” afacerilor. La urma urmelor, trebuie însă ținut cont că negustorii “greci”⁵⁶ aparțineau unei comunități nu numai economice, ci și lingvistice, culturale,

⁵² Ibidem, I/38; III/142; III/8a.

⁵³ “frățește”.

⁵⁴ “Domnule Iosif” (ibidem, II/29).

⁵⁵ “Domnule Andrei” (ibidem, III/135-142).

⁵⁶ Etonimul a fost adoptat de o mare diversitate de etnii (bulgari, aromâni, maghiari, germani, italieni, turci, evrei, armeni ș.a.).

spirituale și administrative, că unul dintre criteriile de asociere era cel al înruderii și, în final, că strategiile politeției coincid aici cu strategiile persuasive. În consecință, o formulă de introducere patetică și insidioasă, precum “*διὰ τῆς παρούσης μου δὲν εἶμαι εἰς ἄλλο παρὰ μόνον νὰ ἐρευνήσω διὰ τὸ εὐκταῖον τῆς ὑγείας σας καὶ ἐπομένως, νὰ σᾶς οἰδοποιήσω, ὅτι [...]*”⁵⁷, după care vin, firesc, chestiunile practice, reprezintă apogeul expresiv al atitudinilor referitoare la sănătate, prin aparenta concentrare a interesului emițătorului exclusiv asupra binelui fizic al receptorului și prin diminuarea aspectelor care îl privesc pe el însuși. Este remarcabilă, de asemenea, deplasarea pretextului scrisorii – de la cel practic la cel afectiv.

Firile mai temperate și calculate, care își întocmesc un plan punctual de expunere, nu omit să pună “în primul rând” interesul față de interlocutor și “în al doilea rând” problemele de ordin comercial⁵⁸. În mod excepțional, N. I. Ambrozi pune în primul rând buna sănătate a lui Ioniță Minovici, căreia îi conferă un atribut cu rezonanță filosofică, apoi mută obiectivul asupra propriei sale stări de sănătate și, în plus, încurcat într-un **poliptoton** ce frizează ticul verbal, își exprimă speranța că destinatarul a ajuns cu bine și sănătos la Sibiu: “*Μὲ πρώτων μου ἐρευνῶ διὰ τῆν καλῶ<κα>γαθὴν εἰγείαν τῆς δεύτερων καὶ εἰμῆς θεοχάριτι εἰγιένωμαι ἐλπῆζω προπολοῦ νὰ ἐκαταβοδοωθῆκαταν ἐν εἰγία εἰς τα αὐτοῦθες* [s. n.]”⁵⁹. Este evidentă în acest context amprenta emoțională, deoarece, în secvența următoare, pentru a preveni un eventual eșec, cu deosebite menajamente politicoase (în care intră și riguroasa utilizare a pronomelor și a verbelor la persoana a III-a singular, în locul persoanei a II-a, prin procedeu stilistic *ἐναλλαγή*) și rememorând și o discuție anterioară, emițătorul lansează o solicitare cu totul specială (procurarea unei perechi de cai, datorie către un individ).

Pentru a aduce naturalețe dialogului și pentru a menține apropierea, subiectul “vorbitor” oferă răspuns unei presupuse întrebări din partea interlocutorului atunci când anunță că și el este, “*Θεῖα χαρητι*”⁶⁰, sănătos, supralicitând sau considerând drept regulă și politețea celuilalt și, implicit, “atitudinea favorabilă”⁶¹. Invariabil, sănătatea destinatarului este “bună și mult dorită de noi” și vestea ei este cel mai adesea întâmpinată cu bucurie, stare provocată și de primirea scrisorii⁶². Cu rol intensificator apar uneori: prefixoidul *ὑπερ* (“*ὑπερχάρηκα*”) și adverbele de cantitate cu același înțeles: (*εἰς*) *μεγάλον*, *λίαν*, *πολύ*⁶³; intensitatea este stilistic

⁵⁷ “prin prezenta mea [scrisoare] nu trebuie [să fac] altceva decât doar să întreb de sănătatea dumneavoastră dorită [de mine] și apoi să vă înștiințez că [...]” (ibidem, II/395).

⁵⁸ Ibidem, III/8a, III/142.

⁵⁹ “În primul meu [rând] întreb de *buna sănătate* a dumneavoastră, în al doilea, și noi, slavă Domnului, *suntem sănătoși*, sper că ați ajuns de mult acolo, cu bine, *sănătos*” (ibidem, I/38).

⁶⁰ “slavă Domnului” (ibidem, III/35).

⁶¹ Ibidem, III/31, III/35.

⁶² Ibidem, III/8.

⁶³ “mult”, “tare”.

exprimată și prin *litota* “[...] *καί οὐκὸλίγον ἐχάρην διὰ την [...] ἀγαθῆς ὑγιεί<αν> της* [s. n.]”⁶⁴, tonul entuziast datorându-se aici satisfacției provocate de cadoul primit.

În legătură cu sănătatea destinatarilor, expeditorii se pot interesa cu “*τὴν ἄκραν ἔρευναν*”⁶⁵, cu o politețe formală, prin sintagma consacrată: “*μέ τὰ τὴν ἔρευναν τῆς περηπόθητῆς μου ἰγιάνσας*”⁶⁶, cu o considerație minimă: “*μετάτῆν ἐρώτισιν τῆς ἀγαθῆς ὑγίαν τῆς*”⁶⁷ sau printr-o mențiune în treacăt, în încheiere. Tot în poziție finală, în semn de totală deferență de această dată, expeditorul solicită, pe lângă confirmarea de rigoare a “bunei primiri” a unor obiecte, să i se scrie și “*πὲρ τῆς ἀγαθῆς σας ὑγιεί<ας> σας*”⁶⁸.

Actul de solicitare, nucleu al comunicării epistolare în fondul ce ne oferă materialul faptic pentru analiza textelor prin prisma pragmaticii, este cel mai adesea însoțit de manevre de motivare, prevenind cererea unor explicații sau justificări din partea receptorului. Amplificate, aceste manevre aduc clarificări suplimentare asupra temei. Sintagmele selectate pentru paradigma respectării exigențelor **politeții negative** sunt ilustrative în ceea ce privește strategia persuasiunii, eficace prin dezarmarea, controlarea reacției și limitarea posibilității “interlocutorului” de a refuza. Astfel, emițătorul își recunoaște “delictul” de a deranja prin intervenția sa, asociind stimulul “curajului”⁶⁹ (conotația, ușor peiorativă, este de “îndrăzneală”) cu scuzele și conștiința “greutății”⁷⁰ pe care o produce, totodată cu un cumul special de explicații și contraoferte de servicii. Spre exemplu, paharnicul Anastasie, atunci când solicită proestosului Companiei din Sibiu tăinuirea unor informații în legătură cu mărfurile răposatei sale cumnate, Argintoianca, promite înlesniri în situațiile dificile, își cere iertare pentru “deranj”⁷¹, invocă presiunea exterioară (“*τὴν πείραξιν ἐξ ἀνάγκης προερχομένην* [...]”⁷²), întrucât această “nevoie” i-a provocat “curajul” și “nu se îndoiește că va fi bucurat cu răspuns prietenos”. În afară de expresia recurentă “*λαμβάνω τό θάρρος*”⁷³, urmată de *verba declarandi* sau *scribendi* (*φανερώνω, γνοστοποιῶ, εἰδοποιῶ, λέγω/εἶπω, δηλοποιῶ, γράφω*), apare, inedit “*λαμβάνω τὴν ἐλευθερίαν*”⁷⁴. Ambele structuri fac trimitere la o constrângere morală – teama de a deranja, de a împovăra – care ar putea cenzura inițiativa. Riscul actului de solicitare este direct și limpede exprimat: “*καί ἐπιπόνω<ς> σάς περικαλῶ* [...]”⁷⁵.

⁶⁴ “[...] și *nu puțin* m-am bucurat de buna sănătate a dumneavoastră” (ibidem, II/420).

⁶⁵ “profunda cercetare” (ibidem, II/418).

⁶⁶ “după cercetarea sănătății dumneavoastră preadorite de mine” (ibidem, II/14).

⁶⁷ “după întrebarea despre buna sănătate a dumneavoastră” (ibidem, II/69; II/70).

⁶⁸ “despre buna dumneavoastră sănătate” (ibidem, II/419).

⁶⁹ “*τό θάρρος*”.

⁷⁰ “*τό θάρρος*”.

⁷¹ “*ἐνόχλησις*”, “*πείραξις*” (ibidem, III/8).

⁷² “deranjul din nevoie apărut [...]”.

⁷³ “îmi fac curaj”.

⁷⁴ “îmi iau libertatea” (ibidem, II/81; II/419).

⁷⁵ “și, obosindu-vă, vă rog [...]” (ibidem, III/68).

O stratagemă psiho-lingvistică prevăzută cu o doză aproape infailibilă din garanția rezolvării favorabile o constituie algoritmul: recapitularea serviciului făcut în trecut destinatarului – expresia “îndrăznesc să vă împovărez”, repetată în forma “am îndrăznit să vă deranjez” – cererea de scuze – flatarea receptorului prin argumentul caracterului său generos, care îi este “cel mai bine cunoscut” emițătorului și, de asemenea, prin argumentul unicității eficienței acestuia (“*μη γνωρίζοντας τινόν άλλον παρά τήν τιμιώτιτάσας διά θελιτήν καί ὄργανον τοῦ τοιοῦτου καλοῦ*”⁷⁶). Exemplul este extras din scrisoarea lui Ioan Almali către Constantin Hagi Pop, rugat astfel să se ocupe de strângerea florinilor imperiali dintr-o cambială economică. De remarcat aici atenta pregătire a terenului pentru acceptarea solicitării, inserțiile de *captatio benevolentiae*, toate acestea întrunind condițiile de auto-protejare a emițătorului în fața unei reacții adverse, a unui refuz; într-o echivalare orală, intenția de dezarmare a interlocutorului merge până la împiedicarea acestuia de a avea inițiativa verbală. În plus, ca o strategie conversațională, este demnă de semnalat preocuparea pentru căutarea acordului prin abordarea unui subiect secundar sigur, un semn al teritoriului comun, cu deosebirea că expeditorul modifică poziția acestui subiect – din cea “reglementară” inițială, în finală (în poziție introductivă se află rememorarea serviciilor făcute, astfel încât subiectul principal al scrisorii – solicitarea – este “flancat” de subiectele ce pot fi surse de acord). Mai exact, în încheiere, expeditorul descrie comparativ piața din Odesa și prezintă lista cambiei în alte orașe europene.

Strategiei persuasive orientate spre obținerea de favoruri și înlesniri îi este tributară invocarea de către emițător a prieteniei destinatarului cu o rudă de-a sa, ca suport al solicitării și cu scopul de a i se dovedi aceeași atitudine amicală ca în cazul rudei. Astfel, Dimitrachi Amira, ispravnic și vătaf, scriindu-i lui Constantin Hagi Pop, admite ca impediment faptul că nu îl cunoaște personal, ci doar datorită “reputației”, dar își “ia libertatea” de a face apel la “*ἡ στενή φιλία*”⁷⁷ a acestuia cu ginerele său, Gheorghe Sachelarie, “pentru a se învrednici cu cinstita lui corespondență și cu cunoștința personală”. Ulterior, după ce, firește, “își face curaj și deranjează”, îl roagă “să aibă apropierea și să fie îndreptat spre prietenia [...] și să fie învrednicit și el” cu prietenia pe care Constantin Hagi Pop o are față de ginerele său⁷⁸. După un an, termenul în care pune problema este deja “luând în considerare prietenia pe care o avem între noi”⁷⁹. În mod excepțional, Petru Alexiu de la București îl anunță pe Constantin Hagi Pop, la Sibiu, că mai mulți prieteni au știință că practică un comision de doar ¼, încât “cere” și pentru sine acest lucru, în virtutea faptului că “*καί ἐμεῖς εἴμεθα φίλοι τοῦ Καίσαρος*”⁸⁰.

⁷⁶ “necunoscând pe nimeni în afară de domnia voastră pentru intenția și instrumentul unui astfel de bine” (ibidem, III/346).

⁷⁷ “strânsa prietenie” (ibidem, II/419).

⁷⁸ Ibidem, II/418.

⁷⁹ Ibidem, II/427.

⁸⁰ “și noi suntem prieteni ai Împăratului” (ibidem, II/220).

Subterfugii sunt și transferarea culpei de a deranja și demersul de accelerare a rezolvării favorabile prin responsabilizarea altor persoane: vătaful Anastasie solicită insistent lui Constantin Hagi Pop un tip de marfă “pentru că nu poate scăpa de boieni”⁸¹; altădată, dorește lista detaliată a prețurilor cumpărăturilor (rom și pișcoturi) “deoarece așa o cer prietenii”⁸², iar Dimitrachi Amira “nu se îndoiește” că Hagi Constantin Pop îi va pregăti mărfurile mai repede, deoarece și el, la rândul lui, “este grăbit de către un individ și a promis”⁸³.

Cu funcție compensatoare pentru “deranjul” solicitărilor sunt, de asemenea, “*ἄπειρον χρεῖαν*”⁸⁴ și exigențele momentului (“*ὅσα ὁ καιρός ἐκάλει*”⁸⁵).

Din registrul expresiv al cererii politicoase – aflate, în desfășurarea fondului, în tensiune cu cererea imperativă, poruncitoare – face parte rugămintea, care îmbracă forme și tonalități variate și poate fi comunicată: “*θερμός*”⁸⁶, în numele unei relații afective (“*ἐγὼ ὅς φίλως παρακαλῶ*”⁸⁷, “*ἀδελφὴ παρακαλῶ διὰ τὴν ἀδελφικὴν μας ἀγάπην*”⁸⁸), telegrafic (“*παρακαλοῦμεν ἀκολουθήσετε, ὡς [...] σας ἐγράψαμεν*”⁸⁹), atenuată prin fals dezinteres și falsă menajare a receptorului (“*εἰμὴ πρὸς θάρρος σας παρακαλῶ [...]*”⁹⁰; este adevărat, însă, că aici nu emițătorul va fi beneficiarul solicitării, deoarece marfa este destinată altor persoane), sau prin plasarea verbului *rogandi* la viitor, însoțit de adverbe cu rol intensificator (“și încă *vă voi mai ruga [...]*”). Unele scrisori au în cuprins o frecvență obsesivă a verbelor *rogandi*⁹¹, culminând uneori, după câteva repetiții, cu o formulă ce indică mai degrabă constrângerea: “*παρακαλῶ μούτλακ [s. n.]*”⁹². Interesant se manifestă vătaful Anastasie, care, după ce mai întâi roagă “*θερμῶς*” să se facă tot posibilul pentru a i se găsi stofă, argumentează sincer și colorat: “*μεγάλο ζῶρι τραβῶ διὰ πανι*”⁹³, apoi, precipitat și epuizat, cedează actul comunicării unei terțe persoane: “*ὄθεν τὸν τρόπον να σὰς παρακαλέσω δὲν ἤξεύρω, θέλει σὰς εἶπει καὶ ὁ λογοφ<έτος> Νικολάκι*”⁹⁴. Cu familiaritate eufemistică, Dimitrie Amira refuză

⁸¹ Ibidem, III/49.

⁸² Ibidem, III/98.

⁸³ Ibidem, II/427.

⁸⁴ “nevoia imensă” (ibidem, II/371).

⁸⁵ “câte le cerea momentul” (ibidem, II/380).

⁸⁶ “călduros” (ibidem, II/41).

⁸⁷ “eu, ca prieten, rog” (ibidem, II/424).

⁸⁸ “frate, rog, pentru afecțiunea noastră frățească” (ibidem, II/105).

⁸⁹ “rugăm procedați după cum [...] v-am scris” (ibidem, II/370).

⁹⁰ “dacă nu <vă este> cu greutate, vă rog [...]” (ibidem, III/32).

⁹¹ Ibidem, II/346.

⁹² “rog neapărat” (ibidem, III/38).

⁹³ “mare zor trag pentru stofă” (ibidem, III/47).

⁹⁴ “întrucât nu cunosc modalitatea de a vă ruga, vă va spune și logofătul Nicolachi” (ibidem, III/47).

reticența de a ruga, întrebându-l o litotă ce semnifică “insist” sau “am tot dreptul să vă rog”: “*δὲν ἐλείψα τὸ νὰ τὴν παρακαλείω*”⁹⁵.

Liant între rugăminte și solicitare este invocarea unei calități morale de lungă carieră în forme consacrate, specifice până în prezent modalității de redactare a cererilor și adreselor oficiale, în principal către persoane cu funcție superioară ierarhic: “*σὰς παρακαλῶ [...] νὰ καλοθελήτε*”⁹⁶, “*τὴν παρακαλῶ νὰ λάβῃ τὴν καλοσύνην*”⁹⁷.

În această sferă semantică a **bunăvoinței** se impune noțiunea *καλοσύνη*, semnificând “amabilitate”, “bunătare”, “binefacere”, “favoare”, “serviciu”, “hatâr” (“*[...] νὰ σὰς παρακαλέσο ὁποῦ νὰ κάμεται τὴν καλοσύνην*”⁹⁸), concurată însă de *χάρις* și *προθυμία*. Mai directă este folosirea imperativă a construcției: “*Λάβετε τὴν καλοσύνην*”⁹⁹. Promisiunea aluzivă a unui contraserviciu este în măsură să stimuleze eficiența și să creeze o relație de interdependență: “*παρακαλοῦμεν νὰ λαμβάνετε, τὴν φροντίδα [...] καὶ θέλομεν σὰς γυρίζει χάριν [...]*”¹⁰⁰, iar miza pe calitățile morale ale receptorului, cât și auto-selectarea în seria prietenilor acestuia devin metode redutabile: “*ἤξευρομεν καὶ τὴν προθυμίαν σὰς, καὶ προκθέθησιν σὰς εἰς τὸ ν’εὐχαριστήτε τοὺς φίλους σὰς*”¹⁰¹. Alteori, negustorul mizează pe satisfacția celuilalt de a fi înfăptuit o binefacere și de a fi provocat bucurie, mulțumire (“binevoii să ne bucurați în toate”¹⁰²), sau, în mod patetic, recunoaște ca unică și permanentă salvare bunăvoința celuilalt – mimând vulnerabilitatea și lipsa de soluții, prin repetarea obsedantă a **interogației retorice** (din gama stilistică a **dubitației** sau **aporiei**) “*τι νὰ κάνουμε?*”¹⁰³: “*[...] τι θεὸ νὰ κάμωμεν, ὅχι ἄλο γνωρίζωμεν <παρα> τὴν μεγάλην σὰς προθυμίαν εἰς ἡμᾶς ὁποῦ δειχνηται πάντοτε ἀπὸ καλὴν σὰς διάθεσιν [...]*”¹⁰⁴. Valențele acestei calități cresc odată cu **personificarea** ei: “*[...] ἄν συναινέση ἡ προθυμία σὰς [...]*”¹⁰⁵, sau prin înzestrarea cu rezonanțele filosofice ale perfecțiunii: “*εἶμαι ὑποχρεὸς διὰ τὴν καλοκαγαθίαν σὰς [s. n.]*”¹⁰⁶. Ea poate fi și obiectul transferului de calități de la receptor la emițător, în urma unei rezolvări favorabile: “*[...] ὥστε ἀνάλογον*

⁹⁵ “nu am omis să vă rog [...]” (ibidem, II/423; II/427).

⁹⁶ “vă rog să binevoiți” (ibidem, IV/147).

⁹⁷ “vă rog să aveți bunăvoința” (ibidem, III/106).

⁹⁸ “să vă rog să faceți hatârul” (ibidem, II/14).

⁹⁹ “Aveți bunăvoința [...]” (ibidem, II/34).

¹⁰⁰ “[...] rugăm să aveți grijă [...] și vă vom întoarce serviciul” (ibidem, II/365).

¹⁰¹ “vă cunoaștem și bunăvoința și predispoziția dumneavoastră de a-i mulțumi pe prietenii dumneavoastră (ibidem, II/365).

¹⁰² Ibidem, II/370.

¹⁰³ “ce să facem?”.

¹⁰⁴ “[...] dar ce să facem, nu cunoaștem altceva [decât] marea dumneavoastră bunăvoință către noi, care se vedește întotdeauna din atitudinea dumneavoastră binevoitoare [...]” (ibidem, II/374; II/376).

¹⁰⁵ “[...] dacă bunăvoința dumneavoastră va fi de acord [...]” (ibidem, II/380).

¹⁰⁶ “[...] [vă] sunt îndatorat pentru *bunăitatea* dumneavoastră” (ibidem, III/71).

*ἀποδίδω καὶ ἐγὼ εἰς τὴν τιμιότητά της τὴν εὐχαριστίαν, καὶ ἀνεξάλειπτον θέλω γνωρίζει τὴν χάριν, καὶ ἡ φιλικὴ εὐνοια θέλει σώζεται ἀμοιβαίως εἰς τὰ δυνατὰ μὲ προθυμίαν, καὶ ἐτοιμοτητα*¹⁰⁷.

Cu funcția de a flata, amplificând orgoliul și, totodată, amortizând impactul “deranjului” sau al eventualelor erori, **scuzele**, veritabile mostre de *execusationes non petitaе*, intră, la rândul lor, în arsenalul de dezarmare al strategiilor **politefii negative**. Uneori, ele sunt prezentate ca efect al unor dizarmonii relaționale și, nelămurite de către emițător, lasă opțiunea variatelor interpretări: Anastasie Altânovici cere scuze lui Ioan Minovici – într-un fel în care inserția franțuzismului investește scuza cu prețiozitate protocolară: “*σὰς ζητῶ παρδόν*”¹⁰⁸ – deoarece a solicitat ceva lui Gaspar, pentru “*μίαν μικρὴν δουλίαν*”¹⁰⁹.

De regulă, scuzele intervin pentru un “deranj” ocazional: “*λαμβάνω τό θάρρος*”¹¹⁰, “*ἔλαβον τό θάρρος*”¹¹¹, “*ζητῶντας συγγνώμην μένω [...]*”¹¹², “*ἐγὼ δέ ζητῶ συγγνώμην διὰ τὴν ἐνόχλησιν ὅπου σὰς κάμνω [...]*”¹¹³, “[...]”¹¹⁴, “[...]”¹¹⁵, “*καὶ συγχωρεῖτε διὰ τὴν ἐνόχλησιν ὅπου πάντα δοκιμάζετε παρ’ ἐμοῦ [...]*”¹¹⁵, “*καὶ με συγχωρεῖτε διὰ τὴν ἐνόχλησιν ὅπου σὰς δίδω πάντοτε*”¹¹⁶.

Un plus de credibilitate și de intensitate reverențioasă se obține prin poziționarea inițială a scuzelor, în formula de deschidere a scrisorii, astfel încât accentul cade, deopotrivă, asupra atitudinii de deferență și asupra importanței serviciului cerut: “*Δώσατέ μας, παρακαλοῦμεν, Συγγνώμην διὰ τό θάρρος ὅπου λαμβάνομεν*”¹¹⁷, “*Μὲ συγχωρήτε, εὐεργέτε μου! ἂν πάλιν ἀφ’ οὐ ἐσιώπησα τόσον καιρὸν, ἐμφανίζωμαι διὰ τοῦ παρόντος εἰς τὴν εὐγενίαν σας*”¹¹⁸. Prezentarea scuzelor se poate realiza într-un chip subînțeleș, prin conștientizarea și sublinierea disconfortului produs destinatarului-receptor: “*καὶ ἐπιπὼν<ς> σὰς περικαλῶ νά διωρίζι καννέναν [...]*”¹¹⁹.

¹⁰⁷ “încât la fel și eu întorc domniei tale mulțumirea și veșnic voi fi recunoscător și bunăvoința prietenească se va menține reciproc pe cât posibil, cu zel și promptitudine” (ibidem, III/8).

¹⁰⁸ “vă cer scuze (pardon)” (ibidem, II/388).

¹⁰⁹ “o mică obligație”.

¹¹⁰ “îmi fac curaj” (ibidem, IV/98).

¹¹¹ “mi-am făcut curaj” (ibidem, IV/98).

¹¹² “cerând iertare, rămân [...]” (ibidem, IV/98).

¹¹³ “iar eu cer iertare pentru deranjul pe care vi-l fac” (ibidem, IV/99).

¹¹⁴ “și cerând iertare pentru deranj” (ibidem, IV/102).

¹¹⁵ “și iertați pentru deranjul pe care mereu îl aveți din partea mea” (ibidem, III/60).

¹¹⁶ “și mă iertați pentru deranjul pe care vi-l fac întotdeauna”.

¹¹⁷ “Dați-ne, rugăm, Iertarea pentru curajul pe care ni-l facem [...]” (ibidem, IV, 78).

¹¹⁸ “Să mă iertați, binefăcătorul meu! dacă din nou, după ce am tăcut atâta timp, mă înfățișez prin prezenta domniei voastre” (ibidem, IV/3).

¹¹⁹ “și obosindu-vă, vă rog să porunciți cuiva /să numiți pe cineva [...]” (ibidem, III/68).

Modalitățile de adresare a **mulțumirilor**, în limbajul negustorilor Companiei din Sibiu, se încadrează în aria extinsă de manifestare a strategiilor de comunicare, preponderent persuasive, specifice performării actului de solicitare, ca marcă a politetii negative. Astfel, mulțumirile vin pentru foloase reale, împreună cu recunoașterea dificultăților cauzate și cu manevra de prevenire și de atenuare a unei eventuale stări adverse (“[...] *ευχαριστο δια τα ψονησματα ωπου με εστηλετα σας εκαμα βαρος ωμος να με [...] σηχορευιτα [...]*”¹²⁰), iar trecerea de la mulțumirile pentru aspecte materiale, concrete la cele generale, abstractizate se face de la sine (“Am primit [...] și *μάρφυριλε* și vă mulțumesc pentru *τοατε* [...]). Este edificator că vătaful Anastasie mulțumește lui Constantin Hagi Pop pentru salutările pe care i le-a transmis în scrisoarea lui Grigorașcu către vameș¹²¹, “*διά τούς παντοτινούς κόπους όπου δοκιμάζει μαζιμου*”¹²² și, de asemenea, ca un omagiu, pentru calitățile morale al căror beneficiar este: “*καί εύχαριστώ δια την ύπομονήν*”¹²³. La fel procedează Anastasie Altânovici când “mulțumește mult” lui Ioan Minovici nu pentru favoruri clare, determinate, ci pentru “atitudinea binevoitoare față de mine”, deplasând astfel obiectul mulțumirilor spre o componentă a relației pe care mizează în continuare. În inedita formulă “[...] *ώστε άνάλογον άπο δίδω και έγώ εις τήν τιμιότητά της τήν εύχαριστίαν*”¹²⁴, verbul *άποδίδω* (dau înapoi ceva ce datorez) definește parțial mulțumirile ca stare sufletească pozitivă orientată către binefăcător, generatorul ei, astfel încât efectul este **recunoștința**, înțeles pe care, de altfel, termenul îl împrumută.

Printre stările generate de o soluționare favorabilă, de această dată cu conotație mai degrabă materială și raportată la profilul caracterial al negustorilor, **îndatorarea** este o replică superioară mulțumirilor, prin avantajele și răsplata la care face trimitere. Prin urmare, îndeplinirea unei solicitări înseamnă, în codul mental al negustorilor, asigurarea unor contraservicii, un mecanism de bază în sistemul lor relațional, transpus în următoarele enunțuri: “[...] *καί θέλειτε με ύποχρέωση ίνα μένω άεί πρόθυμος [...] εις τούς όρισμούς σας*”¹²⁵, “*καί ούτως μάς ύποχρεόνετε*”¹²⁶, “*καί μας ύποχρεώνετε μεγάλως*”¹²⁷, “*καί μέγάλος μάς ύποχρεόνετε*”¹²⁸, “*καί εις αυτά όπου σάς παρακαλώ θέλετε με ύποχρεώση μεγάλως*”¹²⁹, “*καί ύποχρεώσιτε τόν δούλον σας*”¹³⁰ (autoreferențialitatea prin

¹²⁰ “[...] mulțumesc pentru mărfurile pe care mi le-ați trimis, v-am făcut greutate, dar să mă iertați [...]” (ibidem, III/9).

¹²¹ Ibidem, III/102.

¹²² “pentru eforturile permanente pe care le îndurați cu mine” (ibidem, III/97).

¹²³ “și mulțumesc pentru răbdare”.

¹²⁴ “[...] încât la fel și eu întorc domniei tale mulțumirea” (ibidem, III/8).

¹²⁵ “[...] și mă veți îndatora ca să rămân veșnic prompt [...] la poruncile dumneavoastră” (ibidem, II/16).

¹²⁶ “și astfel ne îndatorați” (ibidem, II/338).

¹²⁷ “și ne îndatorați mult” (ibidem, II/19).

¹²⁸ “și mult ne îndatorați” (ibidem, II/336).

¹²⁹ “și pentru cele de care vă rog mă veți îndatora mult” (ibidem, II/29).

simulata detașare și impersonalizarea sinelui, precum și declararea disponibilității prin statutul social pseudo-inferior sunt procedee ale politeții negative și însemne ale tonului convențional). La nivel gramatical, preponderența indicativului viitor face proiecția în zona unei realizări condiționate. Emițătorul își ia o doză minimă de incertitudine și admite ivirea unor impedimente. O marjă sporită de siguranță conține utilizarea verbului la timpul prezent, când rezolvarea pare a fi în derulare (“și mă îndatorez mult”¹³¹), cu toate că în propozițiile anterioare alternează forme verbale traduse prin indicativ viitor (“va primi informații”), condițional optativ (“mi-ar fi plăcut să slujesc”) și conjunctiv prezent (“să mă înștiințeze”).

Proba de exprimare plastică, ce ne încredințează asupra sensului material al noțiunii de **îndatorare**, o oferă Dimitrachi Amira, atunci când solicită să-i fie umplute două ulcioare cu ulei curat și bun, pentru doctor, “fiind cu datorie”¹³².

Uneori, servitutea emițătorului se asociază cu invocarea și confirmarea prieteniei receptorului, întărită și de recomandările altor persoane, prefigurate pentru întregirea portretului moral (“[...] μένοντες υπόχρεοι εἰς τὰς δουλεύσεις σας, καθὼς εἴμεθα πληροφορημένοι ὅτι εἶσθαι φίλοι μὲ καθαρὰν συνείδησιν”¹³³), sau de convingerea neclintită a acestei calități; implicit, orice refuz este din start de neconceput: “[...] καὶ τὰ περιστατικά τοῦ καιροῦ, σὰς βοηθήσει, καὶ μεγάλως μὰς ὑποχρεώνετε, σὰς γνωρίζομεν φίλον εἰλικρινέστατον [...]”¹³⁴.

Referitor la situaerea în timp a atitudinii menționate, se fac asigurări că ea reprezintă o demonstrație morală pantemporală, fapt ce dovedește onestitate, loialitate și promptitudine, ca universalii ale relațiilor dintre negustori. Astfel, după perfectarea acțiunii (“am primit [...] m-am bucurat [...] am văzut că [...]”), negustorul “este îndatorat” (“εἶμαι ὑποχρεωμένος”; perfectul simplu pasiv grecesc, deși indică o acțiune trecută complet finalizată, este mai pronunțat un timp al prezentului). În contextul unei solicitări asupra căreia planează nesiguranța, ea este insistent repetată, completată cu precizarea evazivă a riscurilor și cu promisiunea permanentizării, prin întrebuintarea viitorului continuu al verbului statorniciei “μένω” (“a rămâne”): “θέλω προσμένει ἀκόμι, ἀγκαλά καὶ ὁ καιρός δεν τό συγχαρεῖ, καθότι ἀρκετήν ζημίαν ἢ δοκίματα, ὡς τρέχουν τώρα [...] οὕτω σὰς παρακαλῶ καὶ θέλω μείνει ὑπόχρεος [...] [s. n.]”¹³⁵. Pe de altă parte, “μένω ὑπόχρεος”¹³⁶, “καὶ

¹³⁰ “și veți îndatora pe slujitorul dumneavoastră” (ibidem, II/138, II/181).

¹³¹ “καὶ ὑποχρεῶμαι μεγάλως” (ibidem, II/422).

¹³² “καὶ μέ ὑποχρέοσιν> ὄντα” (ibidem, II/434).

¹³³ “[...] rămânând îndatorați de serviciile dumneavoastră, după cum suntem informați că sunteți prieteni cu conștiința curată” (ibidem, II/359).

¹³⁴ “[...] și trecerea timpului să vă ajute și mult ne îndatorați, vă cunoaștem drept prieten foarte sincer [...]” (ibidem, II/364).

¹³⁵ “[...] voi mai aștepta, cu toate că timpul nu o îngăduie, căci destulă pagubă sau încercări, după cum se petrec acum [...] astfel vă rog și voi rămâne dator” (ibidem, III/73).

¹³⁶ “rămân dator” (ibidem, III/75).

*μὲ ὑποχρεωνεται*¹³⁷, datorită indicativului prezent, cu semnificația de acțiune continuă, trădează expansiunea temporală a sensului.

Paradigma explicită și dezvoltată a noțiunii de **îndatorare** o prezintă paharnicul Anastasie (vătaf de Căineni), atunci când îi numește principiile componente, cu înțelesurile, atât cele abstracte, cât și cele materiale: “mulțumirea”, “bunăvoința prietenească”, “bunătațea”, “promptitudinea”, “utilitatea”, “preocuparea pentru înlesniri, mai ales în situațiile dificile”¹³⁸.

În studiul de față¹³⁹, au fost supuse investigației pragmatice circumstanțe concrete ale procesului comunicării și modul în care acestea influențează structura discursului negustorilor greci, într-o schemă parțială: **introducerea** (cu exprimarea **bucuriei**, cu trimeri la fluxul și **reciprocitatea corespondenței**, cu inflexiunile **politeții**), modalitățile de inițiere a **solicitării**, inflexiunile **rugămintii**, apelul la **bunăvoință**, prezentarea **scuzelor**, adresarea **mulțumirilor** și angajamentul **îndatorării**, ca răspuns al rezolvării avantajoase.

Deși se încadrează în genul epistolar – unde canalul de comunicare este scrisul și alcătuirea mesajului implică, de regulă, formulări definitive ce exclud negocierea sensurilor între emițător și receptor (din cauza separării prin mari distanțe spațiale și temporale) – caracteristic fondului “Compania negustorilor greci din Sibiu” îi este discursul de tip oral, datorită eludării coordonatei temporale și creării aparenței de coprezență a “interlocutorilor”. Frecvența excepțională a emiterii scrisorilor (uneori de două-trei ori în timpul aceleiași zile; adesea, chiar în funcție de producerea unor “evenimente” pe parcursul redactării, se operează inserții de informații și de note de tip *post scriptum*), precum și recapitularea ideilor din scrisorile primite/expediate, reluările de diverse tipuri, inclusiv “în ecou”, ezitățile, reformulările, rectificările contribuie la conturarea situațiilor orale, de pseudo-concomitență emiter-receptare.

Contextelor analizate li s-ar putea adăuga și cele referitoare la: oportunitatea formulării de invocare a divinității, de recomandare a unor persoane, de informare și solicitare a înștiințărilor, de stimulare a eficienței, indicii de evaluare a încrederii, performarea actelor directive, obsesia rapidității și imperativul promptitudinii, exprimarea îngrijorării și a motivelor acesteia, incertitudini și probabilități, mărci ale confidențialității, stabilirea de convenții, relatarea conflictelor, apelul la liniște și calm și multe altele. Toate acestea, deși pot fi interpretate drept aleatorii, sunt –

¹³⁷ “și mă îndatorați” (ibidem, III/144).

¹³⁸ Ibidem, III/8.

¹³⁹ Pentru bibliografia referitoare la chestiunea pragmaticii lingvistice, facem trimitere la următoarele lucrări: Lucia Wald, *Sisteme de comunicare umană*, București, 1973; Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Dumitru Chițoran, *Sociolingvistica. Orientări actuale*, București, 1975; L. Ionescu-Ruxăndoiu, *Conversația. Structuri și strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, București, 1995; L. Wald, *Pagini de teorie și istorie a lingvisticii*, București, 1998; Anne Rebol, Jacques Moeschler, *Pragmatica azi. O nouă știință a comunicării*, Cluj, 2001; L. Ionescu-Ruxăndoiu, *Limbaj și comunicare. Elemente de pragmatică lingvistică*, București, 2003.

datorită pragmaticii – perfect justificate și sistematice din perspectiva comunicativă, ca reflex al unui comportament cooperant și strategic, menit să ofere receptorului posibilități de decodificare și să favorizeze finalizarea așteptată de către emițător. Iar studiul unui astfel de material lingvistic contribuie, într-o măsură incomparabilă, în raport cu ancheta destinată simplei prezentări de fond, la cunoașterea modului de gândire și de vorbire al unei comunități aduse la viață, la definirea elementelor de referință psiho-sociale, așezând astfel pe întreprinzătorii acestuia sub lumina cuvintelor cu care Costa Gica își îndeamnă fiul să studieze caietul cu scrisori.

Résumé

La Compagnie des marchands grecs de Sibiu (1453-1859) – une analyse pragmatique du texte épistolaire

Ayant comme *motto* une citation suggestive des valeurs didactiques et affectives des lettres, l'étude entreprend une enquête linguistique des lettres de ce fonds d'archives; il s'agit d'une perspective pragmatique, admettant, dans certaines conditions, qu'un énoncé exprime beaucoup plus ou même tout autre chose que le sens littéral, en fonction de l'ensemble complexe des phénomènes psychologiques et sociaux impliqués. L'approche concerne les circonstances concrètes de l'acte de communication, tout en mettant en évidence la manière dont celles-ci influencent la structure du discours des marchands grecs.

L'analyse d'un schéma partiel de construction du texte révèle comme élément de repère de l'introduction la révision et la confirmation de la dernière lettre reçue/envoyée, accompagnée parfois de formes expressives de l'accord ou du pseudo-accord, de formules laconiques d'appropriation du rôle d'émetteur. L'attitude de familiarité, participant de la politesse positive, se manifeste par l'affirmation et même par l'exagération de la joie d'initier ou de reprendre la communication, d'avoir des nouvelles concernant l'état de santé et les succès du destinataire-récepteur; du point de vue contextuel, on dévoile l'objectif de la consolidation des relations entre marchands et, au-delà de l'excès de remerciements et d'excuses, il s'agit de mettre en place des démarches formelles quant à l'acte de sollicitation. La réalisation de cet acte subit parfois les influences de la politesse négative, marquée par la déférence réservée, la diminution de sa propre personnalité, doublée par l'exagération de la valeur de l'autre. Les signataires des lettres développent et mettent en marche un mécanisme des stratégies persuasives et de rejet d'un potentiel refus, comprenant, entre autres, les tonalités employées pour adresser la demande, aussi bien que l'appel à la bienveillance du récepteur. La promesse de l'endettement, comme suite à une issue favorable, présuppose aussi bien des sens d'ordre matériel, que des sens d'ordre abstrait et constitue une véritable démonstration morale.

Les aspects analysés et exemplifiés mettent en évidence soit un langage stéréotypé, propre aux usages épistolaires, soit des expressions familières, imagées,

exquises. La rhétorique du discours s'appuie sur des figures de style suggestives, à savoir l'ellipse, *derivatio*, *praeteritio*, la litote, la métalepse, l'interrogation rhétorique, la personnification. Toute une série de marques de l'oralité éludent les coordonnées temporelles et spatiales, ce qui entraîne l'apparence de coprésence des interlocuteurs.

Le propre des situations de communication analysées, tout comme de beaucoup d'autres situations pareilles, est un comportement coopérant et stratégique, voué à offrir au récepteur des possibilités de décodification et à favoriser le dénouement attendu par l'émetteur.

Une analyse linguistique de ce type, fondée sur l'approche pragmatique, contribue à la connaissance de la manière de penser et de parler d'une communauté dont les dimensions sont actualisées, à la mise en évidence des éléments de référence d'ordre psycho-social. Par l'intermédiaire de cette approche, les lettres des marchands acquièrent une valeur didactique et permettent de nouvelles possibilités d'interprétation.